



UDK:30.428.303.028

Nargiza G'ANIYEVA,

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

E-mail: ganiyevanargiza553@gmail.com

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti katta o'qituvchisi, PhD Z.Nazarova taqrizi asosida

TA'LIM JARAYONIDA TALABLARDA NUTQ KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya

Integral yondashuv asosida talablar nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodologiyasini takomillashtirishning samarali usullarini tushuntiradi.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, texnologiya, nutq, imkoniyat, rivojlanish, standart, ta'lim, yondashuv, kommunikativ, intellektual, pragmatik, moslashish, fan, fan, tizim, kompetensiya mazmuni, tez-tez, ta'lim, me'yor, ta'sir, maxsus uslubiy, natija, tarbiyaviy faoliyat.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В ВО ВРЕМЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА.

Аннотация

На основе интегративного подхода в требованиях разъяснены эффективные методы совершенствования методики развития речевой компетентности.

Ключевые слова: Компетенция, технологии, дискурс, возможность, развитие, стандарт, образование, подход, коммуникативный, интеллектуальный, прагматический, адаптация, наука, наука, система, , содержание компетенции, част, образование, стандарт, эффект, специальный методологический, результат, образовательная деятельности.

IMPROVING METHODS FOR DEVELOPING STUDENTS' SPEECH COMPETENCE DURING THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation

Effective methods of improving the methodology of development of speech competence in the requirements based on an integrative approach are explained.

Key words: Competence, technology, discourse, opportunity, development, standard, education, approach, communicative, intellectual, pragmatic, adaptation, knowledge, science, system, competence, component, education, standard, outcome, specific methodology, outcome, educational activities. The following keywords are used in the study of the competence.

Kirish. Har bir mamlakatning taraqqiyoti, istiqboli, farovonligi, ma'naviy yuksalishi, jahonning eng rivojlangan davlatlar qatoridan o'rin olishi – bilimli, yuqori intellektual salohiyatli, qalbiga va ongiga ezgu fazilatlarini mujassamlagan yoshlarga bog'liq hisoblanib, har jihatdan yetuk va barkamol, Vatan taqdiri uchun sidqi dildan xizmat qiladigan, fidoyi, yomonli avlodni voyaga yetkazish, o'qitishni sifatli va mazmun jihatdan yuqori pog'onalarga olib chiqish avvalo o'qituvchi va tarbiyachi murabbiylar zimmasiga sharaflari va ayni paytda mas'uliyatli vazifani yuklaydi.

O'zbekiston Respublikasi huquqiy demokratik jamiyat qurish yo'lidan borar ekan, o'z fuqarolarining, ayniqsa, yangi jamiyat barpo etishga bel bog'lagan, o'sib kelayotgan yosh avlodning barkamol bo'lib voyaga yetishiga alohida e'tibor qaratmoqda. Barkamol shaxs tarbiyasini tashkil etish barcha davrlarda ham ijtimoiy jamiyatning muhim talabi va asosiy maqsadi bo'lib kelgan. Tabiiyki hozirgi ta'lim islohotlari sharoitida ham barkamol avlod tarbiyasi haqida gapirar ekanlar: «Vatanimizning kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro'-e'tibori avvlambor farzandlarimizning unib, o'sib, ulg'ayib, qanday inson bo'lib hayotga kirib borishga bog'liqdir.» [1] – deb alohida ta'kidlaganlar.

Jahon miqyosida bugungi kunda talabalar o'rtasida talablarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish maqsadida kitob o'qishni targ'ib qilish, ularning faol kitobxon bo'lishiga erishishda ijtimoiy institutlarning rolini oshirish, mutolaa sohasida dasturiy - loyihaviy faoliyatni rivojlantirish, internet-texnologiyalaridan faol foydalanish hamda kitobxonlik faolligini oshirishga yo'naltirilgan ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarni takomillashtirishga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Rivojlangan davlatlarda zamonaviy sharoitda asosiy e'tibor kutubxona-axborot tarmoqlarini rivojlantirish, aholi, shu

jumladan, talabalarda kitob o'qishga bo'lgan qiziqishni o'rnatirishning innovatsion shakl, metod va vositalarini ishlab chiqish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Jumladan, - mumtoz adabiyot va kitobxonlik madaniyati deb nomlangan madaniy-ma'rifiy tadbir doirasida talabalarni kitobning jamiyat taraqqiyoti va shaxs kamolotidagi o'rni, ahamiyatini anglash bilan birga, badiiy asarlarni tanlash, ularning asosiy g'oyasini tushunish imkoniyatiga ega bo'lishlariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida – jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish kabi vazifalar belgilab berildi.

Bu esa, adabiy ta'lim jarayonida talabalarda nutq kompetensiyasini pedagogik-psixologik, metodik xususiyatlarini aniqlashtirish, loyihaviy faoliyatni tashkil etish asosida talabalarda nutq kompetensiyasini tarkib toptirishning metodik shart-sharoitlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Talabalarni bilim olish, kitob o'qishga qiziqitirish, nutq kompetensiyasini rivojlantirishning tarixiy asoslari Sharq Uyg'onish davri mutafakkirlari, ma'rifatparvar shoirlar va jadid olimlarining mumtoz asarlari, darslik va o'quv qo'llanmalarida yoritib berilgan.

Ta'lim jarayonini tashkil etish, kitob o'qitishning turli jihatlarini Respublikamiz olimlaridan M.Mirqosimova (talabalarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish) B.To'xliyev (adabiyot o'qitish nazariyasi va metodikasi) Q.Yo'ldoshev (adabiyot o'qitishning nazariy-ilmiy asoslari), S.Matchanov (adabiyot darslarida o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish), R.Niyozmetova (uzluksiz ta'lim tizimida o'zbek adabiyotini

o'rganish metodikasi), Q.Husanboyeva (adabiy ta'lim jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashini shakllantirish), A.Bolibekov (o'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirishda sinfdan tashqari o'qishning o'rni), S.Qambarovalar (umumiy o'rta ta'lim tizimi adabiyot darslarida o'quvchilarning mustaqil mutolaa madaniyatini shakllantirish)ning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Mustaqil davlatlar Hamdo'stligi (MDH) olimlaridan V.Asmus, N.Bodrova, S.Gurevich, N.Zbarovskaya, T.Kapta, YE.Karsalova, V.Koxanova, S.Lavinskiy, YE.Suvorova, D.Xafizovlar talabalarning kitobxonlik faoliyatiga rahbarlik qilishning metodik asoslari faolligini oshirishning ijtimoiy-madaniy jihatlarini, ommaviy kutubxonalarda nutq kompetensiyasini shakllantirish masalalari tadqiq etilgan.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim muammolari so'nggi vaqtlarda pedagogika fanida keng tadqiq etilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishning nazariy qoidalarini ishlab chiqishga G.A.Asilova, J.E.Usarov, F.Delamare, J.Winterton, Z.N. Safin, N.F.Radionova, A.Xutorskiy, N.D. Galskova, L.V.Kazanseva, U.U. Jumanazarov, N.Muslimov, O.Musurmonova, M.Gulyamova kabi olimlar katta hissa qo'shishgan.

Ushbu tadqiqot doirasida kompetensiyani rivojlantirishda amaliy uo'nalish, faollik va shaxsiy uo'nalishni nutq faoliyati turlarini va uni talabalarga o'qitish xususiatlarini hisobga olgan holda kompetensiyaga asoslangan ta'lim mazmunida umumiy va individualni ajratish uchun biz "kompetensiya", "kompetentlik" va "nutqiy kompetensiya" tushunchalarini ajratamiz:

kompetensiya - ma'lum bir sohada faoliyat yuritish jarayonida shaxsiy sifatlar hamda bilim, ko'nikma va malakalarning samarali qo'llanishi;

kompetentlik - muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun mavjud hamda yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan layoqatdir;

nutqiy kompetensiya - tildan foydalangan holda fikrni rivojlantirish qobiliyatini anglatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Xorijlik olimlardan G.Westhoff, J.Grzesik, S.Ehlers, H.Willenberg, A.Burns, L.J.Dorn, S.Ehlers, G.Genette, E.Ortlieblar tomonidan ta'lim jarayonini tashkil etish turlari va shakllari (totales – o'rganuvchi, kursorisches – tanishishga doir, orientierendes – izlanishga doir), turli tavsifga ega matnlarni o'qishda yuzaga keladigan qiyinchilar, nutq kompetensiyasini shakllantirishga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillar maxsus o'rganilgan.

Nutq kompetensiya borasida olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, aynan kompetensiyalar ta'lim va tarbiya jarayonida talabalarga nimani o'rgatish va qanday o'rgatish, nimalarni shakllantirish lozimligi muhim sanaladi. Bu jarayonda ingliz tili darslari ham bundan mustasno emas. Shu nuqtai nazardan olganda, "kommunikativ kompetentlik" tushunchasini tahlil qilish biz uchun dolzarb muammodek ko'rinadi.

Tadqiqotchi olim E.I.Litnevskaya kommunikativ kompetensiyaga nisbatan quyidagi ta'rifini ilgari suradi: "Nutq faoliyatining barcha turlarini og'zaki va yozma nutq madaniyati elementlarini, ma'lum bir yoshdagi muloqotning hayotiy sohalarini va vaziyatlarida tildan foydalanishning asosiy ko'nikmalari va malakalarini o'zlashtirishdir".

Boshqa bir olim N.I.Geiz kommunikativ kompetentlikni "turli ijtimoiy jihatdan belgilangan sharoitlarda tilni to'g'ri qo'llash qobiliyati" deb tushunadi.

Demak, kommunikativ kompetentlik nutqni muloqotning maqsadi va holati bilan taqqoslash qobiliyatini, shuningdek, kommunikativ xatti-harakatlarning madaniy va ijtimoiy meyorlarini hisobga olgan holda muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Shu o'rinda kommunikativ kompetentlikka nisbatan mukammal ta'rif M.R.Lvov tomonidan keltirib o'tilgan bo'lib, uning ta'kidlashicha, "kommunikativ kompetentlik – bu til va uning fonetik xususiatlarini, leksik va grammatik birliklarini, stilistikasini, nutq madaniyatini, ushbu til vositalariga ega bo'lishni va nutq faoliyati turlarini bilishni bildiruvchi tushunchadir. Shuningdek, nutq, tinglash, o'qish, yozish - insonning ijtimoiy, kasbiy, madaniy talablari doirasida va kommunikativ kompetensiya tabiiy nutq faoliyati hamda maxsus tayyorgarlik natijasiga ega bo'ladi".

Ko'rinib turibdiki, bu og'zaki muloqotda yetarli darajada tayyorgarlik ko'rmaslik oqibati. Talaba nutqi haqli ravishda ta'lim jarayonida eng samarali vositalardan biri hisoblanadi. Talabaning, ayniqsa ta'lim jarayonida mahorati bevosita so'zni bilish darajasiga bog'liq. Bu diksiya va so'z ustida, o'z fikrini aniq ifodalash va ularning to'g'riligini asosli isbotlash ustida doimiy va maqsadli ishlashni talab qiladi.

Yuqorida aytilganlarning barchasi talabalarni darsda muloqot qilish ko'nikmalariga maqsadli ravishda o'rgatishda qanday rol o'ynash kerakligini belgilaydi. Ko'rinib turibdiki, o'qituvchining kommunikativ-pedagogik faoliyati o'ziga xos mazmun bilan to'ldiriladi. Talabalarga kasbiy nutq aloqasini qanday materialda o'rgatish mumkin, rag'batlantirish, javob berish, nazorat qilish va tartibga solish qobiliyatini o'z ichiga olgan murakkab nutq mahorati qaysi? Bizning fikrimizcha, asosiy nuqta talabalarga o'quv jarayonini boshqarish imkonini beruvchi nutqiy muloqotni o'rgatishda foydalanish mumkin bo'lgan materialni taqdim yetish, nutq birliklarini tanlashdir.

Muammoning o'rganilganlik darajasini tadqiq etish natijasida so'nggi o'n yillikda talabalarda nutq kompetensiyasini shakllantirish bilan bog'liqlikda respublikamiz olimlaridan A.Abdulazizov tomonidan talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirishning sosiologik tahlili, S.Kambarova tomonidan talabalarda nutq kompetensiyasini shakllantirish texnologiyasi bo'yicha tadqiqotlar o'tkazilganligiga guvoh bo'ldik. Biroq tahlillar asosida talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlanganligini aniqlashda monitoring metodidan foydalanish, talabalarda nutq kompetensiyasini o'ziga xosliklarni ochib berish, talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik tizimi bo'yicha alohida ilmiy izlanish olib borish zarurligi haqidagi xulosaga kelindi.

Tahlil va natijalar. Ta'lim jarayonida talabalarlarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha o'quv adabiyotlarni tahlil qilish orqali psixologik-pedagogik shart-sharoitlarini aniqlashtirish;gender yondashuvni hisobga olgan holda talabalarining nutq kompetensiyasini rivojlantirish zarur. Loyiha ta'lim texnologiyasini qo'llash asosida ta'lim jarayonida talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish zarur. Talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish taklif etilgan metodikani sinovdan o'tkazish, natijalarni tahlil qilish va ularning samaradorligini baholash.

Talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish muammosi nafaqat uning ijtimoiy ahamiyatli nazariy asoslari va amaliy shart-sharoitlariga ham bog'liq bo'lib psixologlar, sosiologlar, pedagoglar mazkur muammoning turli jihatlarini tadqiq etib o'tishmoqda. Talabalarda nutq kompetensiyasini – bu maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, o'zida bir qancha bosqichlarni, shu jumladan puxta o'ylangan va asoslangan tizimini talab etadi. Talabalarda nutq kompetensiyasini miqdor va sifat jihatdan tahlilini o'tkazish va quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi.

Ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liqlikda talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirish masalasi so'nggi yillarda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Bu esa talabalarda nutq kompetensiyasini rivojlantirishda innovation texnologiyalarini qo'llashning metodik shart-sharoitlarini aniqlashtirishni talab etadi.

Kompetentlik – biror soha bo'yicha har tomonlama chuqur bilimga ega bo'lgan va shuning uchun ham fikri salmoqli va ishonchli hisoblangan kishining sifati. Talabalar nutq kompetensiyasiga asoslangan ta'limning asosiy mohiyati o'quv-tarbiya jarayonida talabalar tomonidan egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni uz shaxsiy hayoti davomida, shuningdek, kasbiy va ijtimoiy faoliyatda qo'llay olish kompetensiyalarini takomillashtirishga yo'naltirish sanaladi.

Kompetensiyaviy yondashuvda o'qitish maqsadlari talabalar tomonidan o'z-o'zini anglash, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv maqsadlariga erishish yo'llarini tushunish, talabalarining o'quv-bilish faolligini oshirish, talabalarining shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish orqali jamiyat va mustaqil hayotga moslashuvi ijtimoiylashuvi kabi ustuvor yo'nalishlarni muljallashni nazarda tutish zarur.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 19-maydagi 5117-sonli qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 oktyabrdagi "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4851-son Qarori
3. URL: <https://lex.uz/docs/5032128>.
4. Usmankulov Sh.U. Development of professional-pedagogical competence in future it teachers in the integration of humanitarian and natural-scientific, general professional courses // World Bulletin of Social Sciences: An International Journal – German, 2022-№16.-P.
5. Рахимова Н. Х. К. (2019). Методы используемые в международной практике в обучении и оценки информационных технологий в образовании. In Высшее и среднее профессиональное образование как основа профессиональной социализации обучающихся (pp. 406-409).